

DEN BETINGEDE ACCEPT: Løsladtes identitetsproblemer i mødet med den "normale" verden

AF TORSTEN KOLIND

This article focuses on aspects of identity and social order in relation to the interaction between the larger society and ex-prisoners seeking to live a normal life without criminality. It is argued that while this interaction and the apparent re-acceptance of the ex-prisoner appear unproblematic on the surface, they are nonetheless ruled by what the author calls conditional acceptance. That is, the ex-prisoner must demonstrate his worthiness by accepting himself as normal and at the same time withdrawing from situations, practices and attitudes where members of the larger society would have difficulties in supporting this normality. Conditional acceptance tends to leave the ex-prisoner in conflict; he is neither fully conformist nor fully deviant. In regard to identity, this vacuum and the conditions it entails, leave the ex-prisoner badly equipped in his attempt to live up to the demands of our modern western ideology of identity – demands such as authenticity, coherence, prestige and responsibility.*

INLEDNING

Løsladte, der ønsker at leve et normalt liv, er ofte i en vanskelig situation, præget af usikkerhed og ambivalens. De står med en fod i de normales lejr og den anden i afvigerens. Afvigerens verden ønsker de at forlade og i mindst mulig omfang blive associeret med, den normale ønsker de optagelse i og så vidt muligt ikke at falde udenfor. Ambivalensen kan for nogle få være en styrke, men opleves som oftest som et usikkerhedsmoment og identitetsmæssigt dilemma.

Ambivalensen kan relateres til den *betingede accept* løsladte ofte møder fra det normale samfunds side, den løsladte oplever således både at blive accepteret som normal, og klare restriktioner i denne normalisering. I artiklen søger jeg at indkredse de løsladtes oplevelser af denne accepts dynamik, og jeg ser på konsekvenserne heraf for deres identitetsarbejde. Jeg argumenterer således for, at de modstridende fordringer, der er knyttet til denne betingede accept – om på den ene side at underkommunikere sit afvig, og samtidig ikke overspille sin normalitet – internaliseres og hermed kolliderer med mange af de krav, der stilles til moderne identitetsskabelse; krav om autenticitet, sammenhæng, udvikling, selvansvarlighed, og prestige i ens selvidentitetsprojekt.

Endelig prøver jeg at give den betingede accept en analytisk ramme, accepten kan da ses som en ordensstrategi, der søger at indordne og løse den uordentlighed og det betydningsmæssige vakuum, de løsladte repræsenterer.

---

* Title in English: *Conditional Acceptance. Identity Problems of Released Prisoners During Re-integration to the Normal World.* Original in Danish.

Jeg vil mene, at de løsladtes oplevelser af den betingede accept og de identitetsmæssige problemer, der følger i kølvandet, er vigtige faktorer i en forståelse af deres situation.

Ideen om den betingede accept udledes ikke af mit empiriske materiale, men bruges i artiklen til at perspektivere løsladtes oplevelser med det normale samfund. Den betingede accept er, påstår jeg, en integreret del af vores samfunds måde at omgås afvigere på, som de fleste af os har internaliseret gennem socialiseringen. Accepten er derfor ikke en bevidst strategi, men mere del af en kulturel habitus; en ikke-bevidst viden om hvordan man forholder sig til folk, der er 'anderledes', og om hvordan man som afviger bør opføre sig. 'Normale', der bliver afvigere, kender derfor de normales forventninger til sig selv, idet de har dem 'i sig.' De har derfor sjældent problemer med at spille afvigerens rolle.¹

Artiklen tager udgangspunkt i en kvalitativ interviewundersøgelse, jeg udførte i perioden fra december 96 til juni 97 blandt 16 norske, tidligere fængselsindsatte, alle mænd bosat i Oslo.² Intentionen var at undersøge løsladtes identitetsstrategier i relation til det normale samfund. Undersøgelsen havde en skævhed, da mine informanter primært var løsladte, der: a) ønskede at leve et – som de selv sagde – normalt og kriminalitetsfrit liv; b) må betragtes som ressourcestærke og uden (i de fleste tilfælde) større misbrugsproblemer; c) til en vis grad følte sig integrerede i det norske samfund; og d) havde sonet domme på mere end 1/2 år (dette var et kriterium, jeg selv opstillede).³

I stedet for at se det som en svaghed, søgte jeg at udnytte skævheden og undersøge, hvordan denne (ofte oversete) gruppe af tilsyneladende velfungerende løsladte, oplevede tiden efter løsladelsen. Umiddelbart virkede det som om, at mange forholdsvis problemfrit havde vendt tilbage til samfundet; flere havde job og de fleste bolig, og de havde kun oplevet få direkte negative reaktioner fra omgivelsernes side. Men samtidig kom det frem under mine interviews, at dette kun var en del af sandheden. De løsladte oplevede nemlig også, at interaktionen med det normale samfund på mange måder var problematisk. De kunne ikke altid sætte fingeren på, hvad det var, men der var et eller andet.

Det er dette *et eller andet*, jeg søger at indkredse i denne artikel ved at relatere det til *den betingede accept*.

STIGMA

Stigmabegrebet er efterhånden blevet et af den slags, der siger alt og ingenting, ikke desto mindre kan det være med til at klargøre den betingede accepts dynamik. Lad mig skitsere 5 centrale aspekter i dette begreb.

1. Goffmans (1990) klassiker 'Stigma', er stadig det bedste sted at starte. Han kæder stigmatisering sammen med hverdagens kategoriseringsarbejde og skriver, at når der er en moralsk uoverensstemmelse mellem forventninger til en persons sociale identitet og de træk, han 'reelt' er bærer af, og når disse er særligt mis-krediterende, er der tale om et stigma. En stigmatisering kan således ses som en

moralsk degradering, eller *om-kategorisering*, hvor den 'nye' sociale identitet er mindre prestigefuld end den i udgangspunktet forventede.

2. En stigmatiseret identitet overskygger og vanskeliggør ofte et mere nuanceret billede af en person, og endvidere udledes der ofte negative egenskaber på baggrund af et overordnet stigma. Dette kalder jeg tilsammen et stignas *personlighedsdefinerende* karakter (se Becker 1963: 32-34 om et stigmas 'master status').

3. Et stigma er ikke en ting, men et *forhold*, der eksisterer og skabes mellem mennesker i konkrete sociale situationer. En egenskab eller attribut, der er miskrediterende i en situation, behøver ikke være det i en anden. Forskellige grupper i samfundet har endvidere forskellige muligheder for at definere, hvad der er prestigefuld eller lovlig opførsel.

4. Stigmatisering skal ikke ses som en 'brændemærkning' af passive personer. Stemplingsperspektivets lidt for nominalistiske tilgang må blødes op af hvad Hacking (1986) har kaldt *dynamisk nominalisme*. Dvs., klassificeringer påvirker folks handlinger og deres selvbillede, men folk forholder sig til disse klassifikationer og gør noget ved dem, hvorved klassifikationerne kan ændre sig. Folk udvikler med andre ord strategier i omgangen med den potentielle eller reelle stimpling.

5. Stigmatisering og stigmastrategier må relateres til overordnede samfundsmæssige diskurser og kulturelle kategorier, der, som forholdsvis stabile størrelser, påvirker interaktionen mellem mennesker.

ÆRLIGHED OG GLEMSEL

Et stigma er, som det fremgår, et komplekst forhold. Lad mig kort beskrive to strategier, som mine informanter benyttede i deres forsøg på at blive accepteret af det normale samfund, og dermed undgå en stigmatisering. Der er tale om en glemmsels- og en ærlighedsstrategi, hvor den betingede accept er knyttet til den sidste.⁴

Nogle løsladte ønskede mest af alt at *glemme* alt om deres fængselsrelaterede fortid, de ønskede "å få det ud af kroppen," "bli ferdig med det," "lægge det bak seg og komme videre." De ville distancere sig fra den, for dem at se, prestigeløse og ubrugelige fængselsidentitet. Ubrugelig i forhold til at leve et normalt liv og etablere sig som en normal person.

Det at glemme, er imidlertid ikke noget man bare gør en gang for alle, det er et hårdt og kontinuerligt arbejde. Der er mange situationer, hvor fortiden kan presse sig på, og hvor man kan komme til at røbe sig. Det aktive glemmselsarbejde rummer derfor en selvmodsigtelse, strategien kræver nemlig, en konstant og bevidst forholden sig til det man vil glemme, netop for ikke at røbe det.

Den glemmsomme løber ind i et andet problem. Ved at skære bekendtskaber, steder, episoder og andet ud af sit liv, fjerner han samtidig, med et nærmest kirurgisk indgreb, en betragtelig del af det, man kunne betragte som hans identitetsreserve.

Andre løsladte valgte at være *ærlige*⁵ om deres fortid, for derved at eliminere de vanskeligheder, som ville opstå, hvis man konstant skulle være på vagt mod at blive 'opdaget'. En informant sagde til mig:

“Det er en ting som aldri blir borte da, altså det henger der. Du har det på deg, det er en del av din fortid liksom. Og i hvertfall overfor de nærmeste, dem du omgås mye, da tror jeg det lønner seg og bare være åpen og ærlig. Hvis du prøver å holde det skjult og skal vri på ting og skal si litt samtidig som du ikke sier det, så er du ute på tynn is med en gang.”

Endvidere kunne fortiden, selv om den ikke var særlig flatterende, i dette ærlighedsarbejde inddrages i ens selvbiografi:

“Det blir jo en del av livserfaringen, selv om det er en spesiell del. For det er jo en del, nesten tre år av livet som jeg har vært der. Det blir en liten etappe i livet ditt liksom. Ikke akkurat noen skole, men det er et stoppested i livet ditt da.”

Flere af de løsladte fortalte endvidere, hvor godt de var blevet modtaget af det normale samfund, når de havde fortalt 'sandheden'. Flere havde fået job, selv om de ved jobsamtalen havde fortalt, at de havde siddet inde, og nogle havde ligefrem oplevet interesse og nysgerrighed fra omgivelsernes side og ikke den totale afvisning, som de i udgangspunktet frygtede.

Umiddelbart skulle man tro, at ærlighedsstrategien ville være den mest uproblematisk af de to strategier, fordi ærlighed er, hvad omgivelserne forventer, og fordi den løsladte hermed kan inddrage sin fortid i sit identitetsarbejde. Accepten, som de 'ærlige' oplevede fra det normale samfund, var dog ikke så ligefrem endda. De oplevede nemlig, at der var knyttet mange forventninger til den, at accepten var del af en handel.

DEN BETINGEDE ACCEPT

Jeg vil nu give nogle eksempler på, hvordan den betingede accept, set fra de løsladtes side, udspiller sig i praksis. Nedenstående pointer er i et vist omfang mine fortolkninger, hvilket skyldes, at den betingede accept ofte er en ureflekteret størrelse; en af hverdagens selvfølgeligheder, der først bliver synlig, når spillereglerne brydes.

1) De løsladte, jeg talte med, der havde fået arbejde, fortalte alle, hvor glade de var for at have fået ansættelse, taget i betragtning, at arbejdsgiveren vidste, de havde siddet inde. Faktisk var de mere end glade, de var *taknemmelige*. De følte, at de skulle yde noget ekstra på arbejdet: ikke komme for sent, ikke brokke sig over dårlig løn, ikke sige nej til overarbejde, etc. Det var ikke udtalte krav, men det udtalte lå i luften. De var bange for, at lidt unormal eller trodsig opførsel skulle blive fortolket i lyset af deres fortid: "ja, men han har jo også siddet inne".

Taknemmelighedsfølelsen eksisterede også i forhold til venner og familie. Martin sagde:

"...jeg visste jo ikke i begynnelsen om jeg fikk beholde jobben, men han var ganske o.k., han sjefen, så jeg var veldig glad for det. Og derfor prøver jeg å liksom jobbe, ja stå litt på, på en måte. Du føler kanskje, at du må yte litt mere...Ja altså, du må både jobbmessig og kanskje også med venner og sånn, stå på litt mere da. Kanskje at du tenker deg om en ekstra gang. Ofte diskuterer folk jo og krangler om små ting, jeg prøver nok mere å være sånn positiv, liksom, enn jeg ellers ville ha vært. Ikke sånn enormt da, men jeg tenker nok en ekstra gang på det, før jeg sier noe stygt om noen."

Mange løsladte fortalte endvidere, hvordan fængselsopholdet hadde gjort dem mindre impulsive og frembrusende, og mere afventende og kalkulerende. Forandringer, der til en vis grad kan henvises til adækvat opførsel inde i fængslet, men som også er tilpasset verden udenfor og dens forventninger, hvor den afventende og kalkulerende attitude er med til at undgå unødige opmærksomhed over for den anderledeshed, som den løsladte 'besidder'.

2) Løsladte oplevede også den betingede accept, specielt i de nære relationer, ved at fængselsfortiden, og det der relaterede sig hertil, blev genstand for en intens ikke-interesse. De færreste af mine informanter havde således talt med familiemedlemmer eller gode venner om deres til tider voldsomme fængselsoplevelser og de problemer, der fulgte i kølvandet. Jeg var ofte den første, de mere indgående havde snakket med om sådanne emner, og som i det hele taget havde udvist interesse herfor. De løsladte oplevede, at de pårørende ikke ønskede at høre om problemerne. Straffen var overstået, nu skulle alle se at komme videre.⁶

En af mine informanter havde et vældigt behov for at tale om sine fængselsrelaterede oplevelser, men samtidig:

"...har jeg oplevd at folk egentlig ikke er interessert i det, og så er du så full av det, for det er så dramatisk, det gjør så mye med deg. Og det blir helt sprøtt, hvis du ikke for lov å snakke om det, når du føler presset for å få det ut liksom, og det tror jeg mange sliter med."

Han hadde fx oplevet, at kæresteren hadde sagt: "*Kan du ikke snakke om noe annet enn fengslet, kan du ikke være så snill å snakke om noe annet.* Jeg prøvte også, men like så forbannet etter 5 min., så plutselig var det der igjen."⁷

Tore er også en, der hadde denne problematik tæt inde på livet. Han oplevede, at der var så mange implicitte forventninger til ham, om at nu skulle alt gå godt. Der var ingen, der direkte talte med ham om det, alle gikk og tenkte på, når de var sammen, nemlig, om han ville klare den, holde sig på måtten. Men netop det ihærdige arbejde med at undgå at tale om det, alle tenkte på, var med til at fremhæve det i ekstra grad. Det lå som et slør over hans nære sociale relationer. "Alt var normalt", "der var ingenting galt", var det nærmest neutrale budskab. Det blev således forventet, sagde Tore, at han ikke måtte have nogen problemer. I hvert fald ikke problemer, som kunne henlede opmærksomheden på den skrøbelige reklassificering af ham fra afviger til normal. Men disse udtalte forventninger

afstedkom et stærkt pres på Tore. Han følte, at hvis han faldt igennem, lå fordømmelsen og lurede under den normaliserende facade. En fordømmelse, der hurtigt kunne iværksættes, ved hjælp af stigmaets personlighedsdefinerende karakter. "Hvad andet kunne man forvente." "En gang kriminel altid kriminel." Jeg lader Tore få ordet:

"Jeg føler liksom, at det blir sånn der, nå ska alle være gla, nå er vi liksom blie og hyggelige, nå skal alt være bra liksom. Og det blir så falskt. Dem har aldri vært dette og besøkt meg i det hele tatt i fengslet...aldri! Bare når der har vært dødsfald, eller når dem har måttet selge hesten min eller noget sånt, så det blir så merkeligt, skjønner du? Plutselig skal alt være bra, og vi skal være venner, og nå er jeg liksom ferdig med dette her og sånt.

Du skjønner, at dem er skikkelig nervøse for meg, for jeg har liksom fått tre-fire dommer ikke sant, og så tror dem, at kanskje han gjør noe gær'nt igjen. Så jeg føler, akkurat som om jeg blir presset til å gjøre noe på nytt igjen, hvis jeg ikke klarer dette her [leve et normalt, kriminalitetsfrit liv]. Hvis jeg nå [kom til at gøre noget kriminelt]; "ja det måtte gå sånn, for han er jo kriminel", tænker dem, ikke sant. Så hvis det skulle skjære sig, er det akkurat som om dem sier: "det var sånn det var", ikke sant. Ikke det at jeg hadde problemer, at jeg ikke fikk job, eller sånne ting, som gjorde, at jeg ikke klarte dette her, men der er jeg liksom dømt: "han er jo kriminel." Det er liksom sånn, skjønner du? Det er merkelig altså, jeg føler, jeg har sånn en sekk på meg, selv om jeg vil gjøre dette her frivillig, så føler jeg, at jeg liksom *må* være straight for at bli akseptert, ikke for det at jeg ikke vil sjøl, men altså..."

I tillegg kommer, at fængselsoplevelser er svære at formidle: "man kan ikke forstå det, hvis man ikke har oplevd det sjøl", hørte jeg mange løsladte sige om det at være berøvet sin frihed. Dette forhold hænger måske sammen med, at der i vores samfund ikke findes et sprog, der kan kommunikere oplevelser i forbindelse med frihedsberøvelsen, måske fordi sådanne oplevelser strider imod overordnede kulturelle og punitive idealer, oplevelserne er derfor tabuiserede (jf. Christie 1982:20).

3) Den betingede accept blev også oplevet på en anden måde. Løsladte, der på arbejdspladsen fortalte, at de havde været straffede, kunne undertiden opleve sig som *eksotiske* indslag, eller 'rigtige kriminelle', alle ville se og tale med. Interessen forsvandt dog ofte hurtigt og det var herefter forventet, at man nu ikke talte mere om det. Den løsladte var blevet accepteret og skulle ikke forstyrre denne accept ved i tale eller handling at minde om sit stigma.

4) Man møder sjældent løsladte, der ser deres fængselsophold som en positiv oplevelse. Fængselsdepriveringerne er ofte ret mærkbare og gennemgribende (se Kolind 1995; 1996). Alligevel føler mange, at de indirekte har lært noget i fængslet: om mennesker, om sig selv, om respekt og samarbejde. Hos nogle har undertrykkelsen i fængslet afstedkommet en interesse i og viden om kriminalpolitiske spørgsmål. Løsladte fortalte endvidere, at de har lært at se kvaliteter i andre mennesker, selv om de er væsensforskellige fra dem selv; at de har opbygget en indre styrke ved at have gennemlevet fængslets depriveringer; og at verden ude

på flere måder er moralsk fattigere end verden indenfor. Nogle føler, at de er blevet mere reflekterede som personer, hvilket kan skyldes, at en position som afviger ofte fordrer selvrefleksion.⁸

Alligevel oplevede de fleste, at det i 'normale' sammenhænge absolut ikke er legitimt at trække på denne viden. Flere havde, hvis de refererede til sådanne indsigter og sagde de stammende fra fængslet, fået en negativ respons: "i fængslet lærer man jo ikke noe." En løsladt fortalte mig fx, hvordan han på sin arbejdsplads bevidst undlod at blande sig i en, for ham, yderst relevant diskussion om et nyt norsk fængselsbyggeri (Ringerike) og dets alt for blødsødne arkitektoniske opbygning, til trods for, at han følte, han havde viden om og interesse i dette felt, og til trods for, at kollegaerne vidste, han havde siddet inde.

Kristian har haft lignende oplevelser, han udtrykte det på følgende måde:

"Det har dukket opp situasjoner, hvor jeg har diskutert og pratet om ting og sånn, hvor jeg egentlig bare har holdt munnen for at hive meg ind i diskussionen for å si det sånn, fordi jeg kanskje har syntes, at det hadde vært dumt å komme inn på meg sjøl... Sånn som vi snakka om i sta, om å bruke fengselsoppholdet positivt, det kan være vanskelig, da de fleste ser på det som noe negativt, ikke sant. Hvis du sier, at du har sittet i fengsel og det og det har jeg lært der, ikke sant, så har du ikke lært noget, veit du, du har bare vært der, ikke sant. Sånn ser folk på det .... og da i utgangspunktet bliver det vanskelig å diskutere den tingen der da, hvis folk i udgangspunktet ser på det som noe negativt, uten å ha flere argumenter for det liksom, bare sånn er det og thats it!"

5) Et sidste eksempel handler om rehabilitering. Samfundets resocialiserende tiltag er ofte mangelfulde, hvorfor løsladte tit ser rehabilitering som deres eget ansvar. Endvidere virker det som om, at løsladte i mange situationer selv ønsker at tage ansvaret for egen resocialisering, et initiativ, der kan ses som et forsøg på selv at styre sit liv.

Men herudover eksisterer også den løsladtes ønske om ikke at ville ligge andre til byrde og ikke stikke af fra mængden ved at søge hjælp og hermed eksplicit pege på egne problemer. Den løsladte føler, at han er blevet accepteret af det konventionelle samfund som (nærmest) normal; at gøre opmærksom på de sider af hans liv, der ikke ville kunne rummes i denne accept, er derfor problematisk.

Jon var efter løsladelsen tilknyttet K.I.F. (Kriminalomsorg i Frihed), hvilket han undertiden oplevede som problematisk, både fordi K.I.F. var en stadig påmindelse om det unormale i hans liv – en unormalitet han selv søgte at lægge afstand til – og fordi han syntes, det var irriterende, at han 'ofte' på sin læreplads måtte bede om fri for at kunne tage til samtaler med respektive sagsbehandlere. Arbejdsgiveren kendte til hans fortid, men K.I.F.-besøget var en stadig påmindelse om, at de *normales* accept var en skrøbelig affære.⁹

DILEMMAET

Eksemplerne ovenfor vidner ikke om en synlig eller direkte fordømmelse af den

løsladte fra det normale samfunds side, selv om dette var, hvad de fleste løsladte frygtede. De oplevede mere en slags accept, men vel at mærke kun i det omfang de fulgte de implicitte spilleregler knyttet til denne accept. Lad mig se nøjere på disse.

Den løsladte, der ønsker at blive accepteret som normal, befinder sig i en ganske speciel situation. På den ene side bliver han ikke set på, og opfordres heller ikke til selv at se sig, som anderledes end andre; han accepteres som normal. På den anden side ved han, at visse dele af hans sociale identitet har et devaluerende potentiale, og han ved, at de, han omgås, ved dette. Her har vi den løsladtes grundlæggende dilemma. Alle ved, at den løsladte ikke er som 'alle andre', samtidig med at han søges behandlet som 'alle andre'. Den betingede accept og de praksisser, der er knyttet hertil, er et forsøg på at løse, eller rettere finde en måde at omgås, dette dilemma på.

De implicitte spilleregler i aftalen mellem den løsladte og de normale resulterer derfor i, som vi så det i eksemplerne ovenfor, at den løsladte oplever, at han ikke må tale om eller referere til forhold, der i for stor grad minder om det afvigende ved hans identitet, samtidig med at han heller ikke føler, at han kan 'spille' alt for normal, en normalitet de normale ikke ville kunne understøtte.

Goffman har fanget det centrale i denne aftales problematik, når han skriver: "The nature of 'good adjustment' ... requires that the stigmatized individual cheerfully and unself-consciously accept himself as essentially the same as normals, while at the same time he voluntarily withholds himself from those situations in which normals would find it difficult to give lip service to their similar acceptance of him." (1990: 146).

Hvis vi ser de ovenfor skitserede eksempler i dette lys, kan situationerne, hvor den løsladte: a) på arbejdspladsen for en kort tid oplevede sig som et eksotisk indslag, hvorefter han blev et ikke-*emne*; b) oplevede at folk, selv dem tæt på, ikke ønskede at høre om hans problemer; c) ønskede at 'rehabiliter' sig selv, og dermed styre informationerne om sig selv, alle ses som eksempler på den første del af den løsladtes dilemma: gør ikke opmærksom på dine potentielt devaluerende forhold, du er normal som alle andre!

Situationerne, hvor den løsladte: a) følte taknemlighed, og derfor ikke mente, han kunne tillade sig det samme som andre, hverken på arbejdspladsen eller i nære sociale relationer; b) bevidst søgte at undgå at sige noget dårligt om andre; c) ikke blandede sig i for ham ellers relevante diskussioner; d) ikke refererede til fængselsrelaterede erfaringer, kan ses som eksempler på dilemmaets anden del: pres ikke accepten for langt, du er ikke som de andre!

Lad mig komme med yderligere eksempler.

De allerfleste løsladte, jeg talte med, opfattede sig selv som ressourcestærke og distancerede sig derved fra andre straffede – staklerne. De færreste ønskede at omgås tidligere indsatte, og selv dem, der havde et sådan ønske, fik det sjældent arrangeret.¹⁰ Mange ønskede at konsumere symbolerne på et normalt liv: eget hus/lejlighed, bil, penge, job etc.¹¹ Tre tilfælde, der til en vis grad kan relateres til den

betingede accepts første bud: se dig selv som normal og skjul eller underkommunikér tegn på anormalitet!

Nogle løsladte mente, at samfundet uden for murene på visse punkter var moralsk fattigere, men oplevede, at sådanne betragtninger aldeles ikke faldt i god jord. Der er, i det konventionelle samfund, på en række områder, begrænsede muligheder for og udvidede krav til den løsladte. To eksempler på oplevelser og praksisser, som i sig bærer den betingede accepts andet bud: du er ikke som os andre, undgå at teste grænserne for vores accept.¹²

ORDEN

Hvordan kan man forstå disse dilemmaer og den ambivalens den løsladte oplever, hvor han i grænselandet mellem normalitet og afvigelse befinder sig i et slags betydningsmæssigt vakuum? Og i forlængelse heraf: hvilken funktion har den betingede accept? En mulig forklaring på disse spørgsmål kan fås ved at relatere den betingede accept til nogle overordnede kulturelle værdier i vores samfund. Accepten kan da vise sig at være et udtryk for en vilje til orden, der bl.a. realiseres gennem ideen om lighed set som 'enshed'.

Men først må vi tilbage til stigmabegrebet. Et stigma kunne ses som en moralsk degraderet social identitet, en degradering, som samtidig er en kategorisering, og hermed del af en mere grundlæggende samfundsmæssig betydningskabelsesproces, et forsøg på at ordne verden. Den stigmatiserede er det anderledes, forkastelige og forbudte, som vores normale orden etableres i modsætning til. Dette er en grundlæggende antropologisk indsigt, at betydning opstår i kontrasten til noget andet. Menneskelig aktivitet kan i forlængelse heraf ses som et forsøg på at indpasse erfaring i forhold til eksisterende betydningskemaer, der til en vis grad moduleres som konsekvens af denne erfaring.

Betydningsordeners elasticitet er dog begrænsede, undertiden støder vi på fænomener, eller personer, der ikke kan forstås med eksisterende kategorier. Goffman (1967) beskriver vores respons til en sådan disorientering som en "orgasmic flush"; vi bliver flove.

Hermed er vi fremme ved den løsladtes problem. Han passer ikke helt ind i eksisterende klassifikationsskemaer, herunder stigmatiseringens stereotyper, og derfor truer han vores orden. Hans identitet er en *ex*-identitet; jf. den løsladtes dilemma, han kunne hverken pointere sit afvig eller sin normalitet. Vi har ikke engang en kategori, som dækker hans situation eller identitet; *løsladt* og *tidligere fængselsindsat* er begge kategorier, der søger at indkredse personen i forhold til, hvad han *var*. Han repræsenterer således en uorden, en uforståelighed, noget ufordøjeligt, og som antropologen Mary Douglas (1991) har bemærket, har vi det godt med det faste og flydende, men ikke med det klæbrige, det der falder udenfor.

Der er flere måder at forholde sig til den uorden, som den løsladte repræsenterer, på.

Der er *udstødelsen* – den traditionelle forståelse af stigmatisering – hvor den

løsladtes nuværende situation bedømmes ud fra den kriminalitet, han har begået. Uordenen opløses her ved, at den løsladte indskrives i en kriminel orden med de stereotyper, der følger med.¹³ Den løsladte kan selv deltage i dette klassifikationsarbejde, og eventuelt selv ønske at markere sin afvigelse, for at bruge den som symbolsk kapital i forskellige subkulturelle miljøer.

Den betingede accept er en anden måde at forholde sig til den uorden, som den løsladte repræsenterer. Her søger man at *indordne* ham. Den løsladte kategoriseres som normal, hans fortid ignoreres, og hans ex-identitet opløses. Også her kan den løsladte deltage, ja faktisk er det, som eksemplerne ovenfor viste, påkrævet, at han medvirker i dette *normaliseringsprojekt*.

For at forstå den betingede accepts dynamik er det vigtigt, at vi indrager denne sidste indordnings-strategi og ikke modstiller den den ofte synlige stigmatisering. For det første er begge strategier forsøg på at skabe orden, og hvad vigtigere er: der er ofte ikke langt fra den ene til den anden. Således virker den sociale kontrolmekanisme, som er indbygget i den betingede accept, fordi den indeholder den usynlige trussel om udstødelse.

Marianne Gullestad (1992) har, i en kortlægning af nogle grundlæggende værdier i det norske samfund, analyseret nogle kulturelle praksisser, der kan ses som eksempler på en indordningsstrategi. Analysen kan bringe os tættere på en forståelse af den betingede accepts dynamik.

Ifølge Gullestad har nordmænd afsmag for hierarkier, og hyller ideen om et egalitært samfund bygget på "likhet", vel at mærke defineret som 'enshed'. Men, som Gullestad skriver: "Norwegian egalitarian tradition is therefore not necessarily actual sameness, but a way of *emphasizing* sameness and *undercommunicating* difference" (ibid.:104). Hvis denne ide om lighed som enshed ikke er mulig at opretholde, trods underkommunikeringen af forskelle, hvis folk er, som man siger, 'for forskellige', undgår de hellere hinanden, således at forestillingen om et egalitært (ens) samfund kan opretholdes. For nordmænd er det derfor nærmest utænkeligt at se folk som både forskellige og lige, netop fordi lighed sidestilles med det at 'være det samme som'. I arbejdet med at undgå forskelle, det der falder udenfor, eller uorden, skaber nordmænd symbolske grænser, ikke så meget for at holde folk ude, men mere for at opretholde og pointere ligheden og ordenen indenfor ens referencegruppe.¹⁴

Hvis vi sammenholder den betingede accept med Gullestads analyse, kan den forstås som en konkret ordensstrategi, der, på det sociale plan, søger at opretholde et ideal om enshed gennem underkommunikering af forskelle.

Hvis man ser løsladtes erfaringer med det normale samfund i dette lys, kan man måske bedre forstå oplevelsen af de normales accept som værende en del af en handel. Man kan formode, at de normale tilbyder den løsladte en normal identitet, så deres eget verdensbillede kan opretholdes, mens det forventes, at den løsladte på den ene side underkommunikere de afvigende, uordentlige og for forskellige aspekter af sin identitet, og på den anden side ikke overspiller sin normalitet, da begge dele ville tydeliggøre reklassificeringens skrøbelighed. Det er måske bl.a. derfor: at folk ikke ønsker at høre om den løsladtes problemer og

fængselsoplevelser, men derimod lade som om alt er normalt; at den løsladte ikke skal være for frembrusende, tale 'stygt' om andre, eller for ofte komme for sent på arbejde, og hermed sætte fokus på sin normalitets skrøbelige fundament; at den løsladte ikke skal have medlidenhed med sig selv, men se sig som ressourcestærk og som færdig med sin straf. Og derfor er stigmatiseringens to ansigter: udstødelse og den betingede accept, ikke modsatrettede, men indbyrdes afhængige strategier, hvor den betingede accepts spilleregler kan opretholdes gennem en implicit trussel om udstødelse.

AMBIVALENS OG IDENTITETSSKABELSE

Ønsket om at indordne den løsladtes diffuse situation – bl.a. gennem underkommunikering af forskelle – og hermed opretholde en betydningsmæssig orden, har konsekvenser for løsladtes identitetsarbejde og muligheder for at definere sig som normale.

Ifølge G. H. Mead (1934) er subjektivitet en refleksion af, hvad der foregår på den sociale arena, selv et skabes i den sociale kommunikation.

“Thinking is the same as talking to other people, except that it is done inwardly, with oneself rather than with others.” (Citeret i Baldwin 1986:31).

Den ambivalens den løsladte, som følge af den betingede accepts logik, oplever i interaktionen med de normale, kan man således forvente internaliseret i hans selvforståelse.

Dette betyder for det første, at han bliver meget opmærksom på de signaler, han udsender, og meget opmærksom på situationers implicite kommunikative aspekt. De ting normale bare gør eller siger, hverdagens selvfølgeligheder, bliver ofte eksplicitte for den løsladte, netop fordi de er så afgørende for den betingede accepts balancegang. Løsladte, der opfattes som pirrelige, halvparanoide og nærtagende, er måske i stedet ofre for ambivalensens nødvendige opmærksomhed.

En anden og mere vidtrækkende konsekvens af den internaliserede ambivalens udspiller sig i forhold til vores moderne identitetsforståelse. Ifølge Giddens (1991) har moderne samfund ikke længere traditionerne som identitetsmarkører, vi er derfor selv blevet ansvarlige for at skabe en sammenhængende selvidentitet. Giddens ser dette som et kontinuerligt projekt, en stadig selvidentifikationsproces. I kontrast hertil mener Foucault (1991; 1994), at det selvrefererende subjekt er en illusion, hvad vi har, er en *idé* om et individ med en autentisk kerne.

Resultatet bliver dog i begge tilfælde et massivt *krav* til moderne mennesker om selv at være ansvarlige for skabe sig en sammenhængende, autentisk, fremadskridende og prestigefuld identitet. Det er i denne sammenhæng, vi kan forstå tidens ubønhørlige krav om selvrealisering, individuel frihed, valg og tilfredsstillelse (se også Rose 1996).

Sådanne krav møder vi overalt, og den løsladte oplever dem måske stærkere end andre, netop fordi frihedsberøvelsen i fængslet på mange måde kan siges at være en autonomifraskrivelse. Mulighederne for at etablere en succesrig selvidentitet, som lever op til moderne identitetskrav, er stærkt reducerede (se Kolind 1996: 32-65). Den løsladte ønsker derfor ofte at kompensere for al den 'døde tid' i fængslet.

Kravene kolliderer dog med den betingede accepts indbyggede ambivalens, som den løsladte internaliserer. Lad mig tage dem i rækkefølge.

Sammenhæng. Vi opdrages i troen på, at der er udviklingsmæssige facts omkring det at være personer i det hele taget, hvor livet ses som bestående af faser; fra afhængighed til relativ uafhængighed, fra barndom til modenhed etc. Vi ikke alene lærer at have en livshistorie, det forventes også, at vi er vidende om den, og er i stand til at tage den i betragtning, når vi handler og således bevæger os *frem* i livet (Shotter 1989). Men fordringen til den løsladte om at underkommunikere de afvigende dele af sin identitet skaber et brud i hans selv fremstilling, både ved at han afskæres fra de år af sit liv, der har med kriminalitet og fængsel at gøre, og ved at han ikke – i hvert fald ikke direkte – kan gøre brug af erfaring og indsigt fra denne periode. Hans selvidentitet bliver abrupt og mangelfuld, ikke sammenhængende og fremadskridende.

Som man kan se, kolliderer underkommunikeringen af fortiden endvidere med det ærlighedsideal, jeg før refererede til i forbindelse med den løsladtes stigmatarbejde. Det forventes af den løsladte, at han er ærlig om sin fortid, samtidig med at han ikke sætter lys på de sider af denne, der kunne undergrave den skrøbelige betingede accept.

Autenticitet. Kravet om ægthed og autenticitet¹⁵ i forhold til selvidentifikationsprojektet er problematisk for den løsladte, idet han på en og samme tid trækkes mod de normales definitioner af normalitet og definitionen af den kriminelles afvigerrolle, uden fuldt at kunne vælge nogen af delene. At vælge en kriminel identitet ville føre til udstødelse, at søge en fuld normalitet vil ikke blive accepteret. Han er således hverken rigtig (læs autentisk) kriminel eller rigtig normal. En af mine informanter, der tog rundt på højskoler og holdt foredrag, udtrykte dette identitetsmæssige dilemma på denne måde:

“Det plager meg, at jeg ikke husker detaljer derfra [fra fængslet]. Men samtidig er det bra da, at det blir noe borte allikevel, at jeg mister noe på veien. [...] Men samtidig som jeg driver en slags terapi med å holde de foredragene der [på højskoler], så fastholder det meg også. Jeg liksom jobber i to retninger på en gang. Jeg har både lyst til å bli fri fra det, samtidig som jeg driver og roter opp i det hele tiden.”

Prestige. Løsladtes sociale situation er ofte dårlig, bl.a. kendetegnet ved manglende job, bolig, penge og venner (se fx Fridhov 1992). Yderligere har isolationen fra samfundet forringet deres kulturelle kompetence, ved at de i fængslet har glemt mange af hverdagens kulturelle koder (se også Hompland 1985). Også i forhold til autenticitet og sammenhæng halter den løsladte, der ønsker at blive accepteret som normal, efter. Der er ingen klar rettesnor, men en skift mellem

at blive opfattet som normal og afviger, og i stedet for at føle at han bevæger sig fremad og udvikler sig, kan han, på det identitetsmæssige plan, have fornemmelsen af at flakke forvirret rundt. Denne lidet prestigefulde situation/identitet har betydning på et andet plan.

Selvansvarlighed. Som jeg skrev, har det moderne menneske selv ansvaret for at leve op til identitetskrav og kreere en autentisk, sammenhængende og prestigefuld identitet; hvis man fejler, er skylden ens egen. Problemet for den løsladte bliver derfor let, at de ambivalente og vanskelige identitetsmæssige og sociale forhold, der kendetegner hans situation, af ham selv ses som udslag af egne mangler og evner. Som en informant svarede, da jeg spurgte ham om, hvad der var vanskeligt ved at blive løsladt:

“Ja hva er det, der tynger en mest ved å slippe ut? Det er egentlig det å greie seg i samfunnet, og da er det viktig, hvordan du er sjøl, om du tar skjeen i egen hånd. Og den der psykologiske biten med at du føler deg mindreverdig, det er ikke noe annet enn deg sjøl.”

Ainlay og Crosby (1986) argumenterer i forlængelse heraf for, at der i vores samfund eksisterer et nært forhold mellem stigma og opfattelse af retfærdighed, hvor forskellige retfærdighedsbegrundelser – med henvisning til det guddommelige, naturlige, eller menneskelige – forklarer og retfærdiggør forskelle. Nøglen til succes for disse legitimationer er:

“... the ability to disguise their socially constructed nature. How much easier it is to bear the apparent suffering heaped on the urban poor when it is a matter of divine justice or natural law.” (ibid.:33).

Sådanne retfærdighedsbegrundelser kan bruges til at forklare den løsladtes manglende succes, og samtidig lægge ansvaret herfor over på ham selv. For, som de videre skriver: “justice [...] provides a recipe by which their life difficulties seem understandable, *if not almost merited.*” (ibid.:25, min fremhævelse). Når den løsladte således fejler i forhold til at (gen)opbygge en acceptabel selvidentitet, opfattes det *også af andre* som hans egen skyld, og det kan endda ses som en fortjent skæbne.

I begge tilfælde etableres der et omvendt determinationsforhold, hvor den usikkerhed og frustration den løsladte kæmper med (“den der psykologiske biten”), bliver set som en forklaring på, og eventuelt som en retfærdiggørelse af hans problemer, i stedet for, som jeg har vist, som et resultat af hans diffuse betydningsmæssige og ofte vanskelige sociale situation.

De identitetsmæssige problemer, som den betingede accept medfører: manglende sammenhæng og udvikling i ens selvidentitet, manglende følelse af autenticitet, den prestigefattige identitet, og oplevelsen af at identitetsmæssige vanskeligheder, er ens *egen* skyld, i det hele taget dilemmaet mellem hverken at være normal eller afviger, er væsentlige, men ofte oversete, faktorer, når man skal etablere en forklaringsramme for den høje recidivprocent blandt løsladte.

Firkantet set kan den løsladte søge at klare det identitetsmæssige dilemma, han befinder sig i, på to måder. Han kan vælge afvigerrollen og den kriminalitet, der er med til at definere denne, hvormed hans identitet bliver klarere; han ved hvad han er og hvad han kan. Eller han kan stræbe efter så mange normale identifikationer som muligt og langsomt lade tiden svække styrken i hans potentielle stigma. Løsladte, der havde været ude et stykke tid, fortalte, at tiden havde en positiv indvirkning på deres stigma, men at denne proces gik *meget* langsomt.¹⁶

KONKLUSION

Artiklens udgangspunkt var løsladtes umiddelbart uproblematisk oplevelser med det normale samfund, hvor der alligevel var 'et eller andet'. Dette kunne være: taknemmelighedsfølelse og tilbageholdenhed, oplevelsen af at andre ikke ønskede at høre på ens problemer og et samtidigt krav om at alt skulle gå problemfrit, manglende muligheder for at trække på fængselsrelateret erfaring, eller et udtrykt ønske om at styre sin egen resocialisering og ikke bede om hjælp. Subjektive oplevelser, som med fordel kan relateres til fænomenet, eller rettere ordensstrategien, *den betingede accept*.

Denne accept er fortrinsvis knyttet til de situationer, hvor både den løsladte og de normale er klar over den løsladtes potentielt devaluerende identitet, og hvor begge parter ved, at den anden ved dette. Accepten udspilles derfor især i de situationer, hvor den løsladte sætter ærlighedsstrategien i sving.

Den betingede accept er lige præcis ikke betingelsesløs, men snarere en handelsaftale, hvor begge parter skal bidrage. Det forventes således af den løsladte, at han skal underkommunikere afvigende dele af sin identitet, samtidig med ikke at overspile den normalitet, han på overfladen er blevet tildelt.

Faktisk kræver aftalen ikke, at de normale er til stede, for at den løsladte kan spille sin rolle; den betingede accept er en så integreret del af vores samfunds måde at omgås afvigere på, at den, der kan spille den ene rolle, har samme forudsætning for at spille den anden rolle. Den betingede accept internaliseres gennem socialiseringen, det er en kulturel viden om, hvordan man forholder sig til folk, der er 'anderledes', og om hvordan man som afviger bør opføre sig.

På et betydningsmæssigt plan kan den betingede accept analyseres som en ordensstrategi. Den løsladtes position er ofte meget uklar: han har en stærkt devalueret, men samtidig også kraftig personlighedsdefinerende identitet, samtidig med at han indgår i normale sammenhænge med normale mennesker; han repræsenterer derfor en uorden. Løsningen på denne uorden kan være udstødelse eller indordning. Hvor den synlige stigmatiserings tvilling, den betingede accept, fungerer netop i kraft af en indirekte trussel om udstødelse. Gullestads analyser af nordmænds forhold til lighed set som 'enshed' er et eksempel på, hvordan indordningsstrategien fungerer i praksis.

Indordningen er dog ikke noget, der sker en gang for alle; den må stadig holdes ved lige ved at den løsladte underkommunikerer de aspekter, der gør ham for-

skellig fra andre, samtidig med at han ikke tester sin normalitets grænser. Dette situationelle dilemma – ambivalensen – internaliserer den løsladte, og det bliver til et identitetsmæssigt dilemma, idet det på flere måder kolliderer med de fordringer, der stilles til moderne identitetsprojekter: krav om sammenhæng, autenticitet, prestige, selvansvarlighed og selvrealisering.

Man kunne forestille sig, at den betingede accept kunne generaliseres til at gælde andre typer af situationer, hvor normale interagerer med afvigere. Denne interaktionsstrategi kunne da ses som en integreret del af vores samfunds ikke-bevidste viden om, hvordan man forholder sig til folk, der er anderledes, men alligevel søges behandlet som normale.

LITTERATUR

- Ainlay, S. and F. Crosby (1986): "Stigma. Justice and the Dilemma of Difference." I: Ainlay, S. et al. (eds): *The Dilemma of Difference*. Plenum Press.
- Baldwin, J. D. (1986): *George Herbert Mead. A Unifying Theory for Sociology*. SAGE.
- Balvig, F. et al. (1969): *Fængsler og fanger*. Jørgen Paludans forlag.
- Becker, H. (1963): *Outsiders*. New York.
- Christie, N. (1982): *Pinens begrænsning*. Universitetsforlaget.
- Douglas, M. (1991 [1966]): *Purity and Danger. An analysis of the concepts of pollution and taboo*. Routledge.
- Erickson, R. et al. (1973): *Paroled but not free. Ex-offenders look at what they need to make it outside*. Behavioral Publications.
- Ericson, R. (1977): "Social Distance and the Reaction to Criminality." I Brit. J. Criminol. Vol. 17 no. 1, s. 16-29.
- Foucault, M. (1991 [1975]): *Discipline and Punish. The birth of the prison*. Penguin.
- (1994 [1976]): *Viljen til viden. Seksualitetens historie 1*. Det lille forlag.
- Fridhov, I. M. (1992): *Klient i frimsorgen 1992*. Justisdepartementet, Oslo.
- Giddens, A. (1991): *Modernity and Self-Identity: Self and Society in Late Modern Age*. Polity Press.
- Goffman, E. (1990 [1963]): *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity*. Penguin Books.
- (1967): *Interaction Ritual*. Garden City, NY: Pantheon.
- Gullestad, M. (1992): *The art of social relations. Essays on culture, social action and everyday life in modern Norway*. Scandinavian University Press.
- Hacking, I. (1986): "The Making of People." I: Heller et al. (eds.): *Reconstructing Individualism*. Stanford University Press.
- Hompland, A. (1985): *Fangen og fridommen: Den lauslatte fangen og eit ganske aminnerlig kvardagsliv*. Arbeidsnotat, Institut for samfunnsforskning, Oslo.
- Knudsen, A. (1996): *Her går det godt, send flere penge*. Gyldendal.

- Kolind, T. (1995): "12 dage i november: Indsattes oplevelse af deres afsoning, specielt i forhold til Kontrakten på Ringe Statsfængsel." I: Bjønness et al. (red.): Det første møde med de vilde: Artikelsamling fra en metodeøvelse. Etnografisk arbejdsrapport (nr. 3), Afd. for Etnografi og Socialantropologi, Aarhus Universitet.
- (1996): *Den fængslede frihed: En analyse af frihedsstraf i det moderne vesten med fokus på fængselsindsattes selvidentitetsprojekter og identitetsstrategier*. Cand.phil. speciale, Afd. for Etnografi og Socialantropologi, Aarhus Universitet.
- (1997): "Løsladtes dilemma: Skal man være ærlig." *Jordens Folk*, nr. 4.
- Mead, G. H. (1934): *Mind, Self & Society. From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Uni. of Chicago Press.
- Melbye, I. (1989): *Elskede Anne*. Mallings.
- Rose, N. (1996): *Inventing our Selves. Psychology, Power and Personhood*. Cambridge Uni. Press.
- Schmidt, L. H. og J. E. Kristensen (1986): *Lys, luft og renlighed. Den moderne socialhygiejnes fødsel*. Akademisk forlag,.
- Seim, S. et al. (1997): *Selvhjælp blant marginale grupper*. Høgskolen i Oslo.
- Shover, N. (1985): *Aging Criminals*. SAGE.
- Shotter, J. (1989): "Social Accountability and the Social Construction 'you'." In: Shotter & Gergen (eds.): *Texts of Identity*. SAGE.
- Taylor, C. (1992): *The Ethics of Authenticity*. Harvard University Press
- Åkerstrøm, M. (1983): *Crooks and Squares. Lifestyles of thieves and addicts in comparison to conventional people*. Lund.

Noter:

- ¹ Med begrebet normal hentyder jeg til de mennesker, der i den konkrete interaktion med den løsladte ikke ser sig selv, eller bliver set på, som afviger. Denne normalitet behøver logisk set ikke strække sig til andre interaktionssituationer.
- ² Jeg skaffede kontakt til de løsladte via K.I.F.-Oslo Sentrum, K.I.F.-Oslo Øst, Foreningen for Fangers Pårørende, Oslo Kretsfængsel, og Frigangshjemmet i Arupsgate. Tak til de forskellige organisationer for interesse og samarbejde. Og, mens jeg er ved det, en stor tak til mine informanter.
- ³ Endvidere skulle de medvirkende ikke på nogen måde føle sig presset til at tale med mig.
- ⁴ Disse to strategier er grundigere beskrevet andetsteds (se Kolind 1997).
- ⁵ Ærlighed indtager en central plads i vores samfund. Ikke nødvendigvis som reel praksis, men som ideal. Den franske idéhistoriker Michel Foucault (1994) har sporet dette ideal tilbage til den kristne bekendelsespraksis, et ideal han siden ser genspillet i den moderne psykoanalyse. "Vi er," skriver Foucault "blevet et bekendende dyr." At være ærlig er i denne forbindelse blevet vigtigt for os moderne mennesker, i vores forsøg på at realisere den autentiske kerne, vi mener, vi har inde i os selv.

Løsladtes ærlighedsstrategi skal ses i lyset af dette ideal, et ideal, som undertiden opleves som et krav om at fortælle sandheden om sig selv. Hvor løsladte, der vælger ikke at fortælle om deres fortid, undertiden kan føle sig som bedrager og få dårlig samvittighed.

- ⁶ De fleste kender vel denne type oplevelser, fx i forbindelse med sygdom og død. Hvad skal man sige, hvad skal man gøre? Skal man bare lade som ingenting? Man er simpelthen usikker på, hvordan man skal forholde sig. Det er lidt den samme usikkerhed, tror jeg, løsladtes pårørende oplever. Allerhelst vil man jo have, at alt skal være normalt og at det hele er overstået. Udsagn og handlinger, der minder om det unormales tilstedeværelse, søges derfor negligeret.
- ⁷ Melbye (1989) har observeret samme ønske blandt pårørende om ikke at snakke om fængselsrelaterede emner, og Ericson (1977) viser, hvordan løsladtes pårørende ofte aktivt søger at underkommunikere problematiske aspekter af den løsladtes identitet, og således hjælpe til med at han bliver kategoriseret som normal.
- ⁸ Se Åkerstrøm (1983) for en lignende observation.
- ⁹ Erickson *et al.* (1973) beskriver tilsvarende, hvordan prøveløsladte ofte oplever tilsyn som en stadig ubehagelig påmindelse om, at de ikke er som andre; dette både i egne og i andres øjne.
- ¹⁰ Jvnf. norske aktionsforskeres problemer med at oprette selvhjælpsorganisering blandt løsladte fanger (Seim *et al.* 1997). Det virkede som om, løsladte ikke ønskede at associere sig med hinanden af frygt for, hvad man kunne kalde social besmittelse.
- ¹¹ Med konsumere mener jeg, at det er symbolværdien ved genstandene, der er det afgørende. Sammenhængen mellem identitet og konsum kan på mange måder siges at være central for moderne mennesker; jeg oplevede bare dette forhold ekstra markant blandt flere af de løsladte, jeg talte med, af og til nærmest som en besættelse.
- ¹² Hvis man ser på de videre konsekvenser af dette dilemma, betyder det, at de normale aldrig konfronteres med konsekvenserne af det at bære et stigma. Som Goffman (1990: 147) skriver:
 "It means that the unfairness and pain of having to carry a stigma will never be presented to them; it means that normals will not have to admit to themselves how limited their tactfulness and tolerance is; and it means that normals can remain relatively uncontaminated by intimate contact with the stigmatized, relatively unthreatened in their identity beliefs."
- ¹³ Den kriminelle tilhører, for mig at se, en afgrænset betydningsorden. En orden, som videnskaben, specielt kriminologien, har spillet en ikke så lille rolle i at etablere, med fokus på årsager til kriminalitet og detaljeret rubricering og klassificering af lovovertrædende handlinger, sociale og psykiske forhold, etc. Enkelte forfattere har endda argumenteret for, at *den kriminelle* er skabt af disse repræsentationer (Foucault 1991; Balvig 1969).

- ¹⁴ Den danske antropolog Anne Knudsen (1996) har observeret lignende træk blandt danskere: det stærke ønske om at udviske forskelle og vægtlægge ligheder, og, hvis denne strategi ikke lykkes, separation.
- ¹⁵ Se Taylor (1992) for en diskussion af det moderne vestlige ideal om autenticitet.
- ¹⁶ Det samme fremgår af Shovers (1985) undersøgelse af aldrende kriminelle. Han skriver, at specielt 'labeling' teorien har undervurderet muligheden for en sådan tidsmæssig forbedring i håndteringen af stigmatproblemer. Et stigma kan således mindskes som årene går:
"Given the passage of years and succesfull performance in legitimate roles, the fact that they are ex-convicts creates few interactional problems for these men." (Ibid.:63).

Adresse: Afd. for Etnografi og Socialantropologi, Aarhus Universitet.
Moesgård, DK-8270 Højbjerg
E-mail: etnotnk@moes.hum.aau.dk